

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ТОВАРИСТВ, СТВОРЕНИХ
ЙОСИФОМ СЛІПИМ**

У статті проведено аналіз функціонування науково-освітніх товариств, які були засновані з ініціативи Йосифа Сліпого. Окреслено їхній внесок у розвиток та популяризацію богословської науки. На основі узагальнення проведених досліджень у статті здійснено періодизацію становлення та діяльності у Львові Богословського наукового товариства та товариства «Обнова», а за кордоном – Українського богословського наукового товариства у Римі та благодійного товариства «Свята Софія».

Висвітлюються основні напрями роботи товариств, які діяли у Львові та українській діаспорі. Установлено важливу роль митрополита Йосифа у створенні передумов, підтримці та активізації діяльності товариств.

Ключові слова: науково-освітні товариства, Йосиф Сліпий, богослов'я, виховання, семінарія, академія, університет, бібліотека.

The article analyzes the functioning of scientific and educational societies that were founded by the initiative of Josyph Slipuj. Outlined their contribution to the development and promotion of theological science. Based on the synthesis of the research in the article the periods of formation and activity in Lviv Theological Research Society and Society «Obnova» and abroad – Ukrainian Academic Theological Society in Rome and «St. Sophia Religious Association» of Ukrainian Catholics.

Highlights the main directions of the companies operating in Lviv and the Ukrainian diaspora. Established role in the Metropolitan Josyph preconditions, support and revitalize communities.

Key words: scientific and educational societies, Josyph Slipuj, theology, education, seminary, academy, university, library.

У царині богословської науки та виховання важливе місце займали науково-освітні та благодійні товариства, створені митрополитом Йосифом Сліпим. Досвід їхньої роботи є актуальним для сьогодення. Товариства популяризували кращі досягнення у науково-освітній сфері і були доброю науковою школою для молодих богословів. Науковий доробок товариств позитивно впливав на удосконалення навчального процесу Духовної семінарії, Богословської греко-католицької академії у Львові, Українського католицького університету імені св. Климентія Папи у Римі та його філій. Досвід роботи товариств можна використовувати у наш час.

На сучасному етапі з'явилося багато наукових праць, які відзначаються глибоким підходом до вивчення діяльності митрополита Йосифа Сліпого. Зокрема, це монографії Е. Бистрицької, В. Ленцика, І. Музички, В. Пристай, В. Сергійчука, І. Хоми, М. Шот та ін. Змістовними й інформативними є праці В. Яніва «Нарис Українського Богословського наукового Товариства», О. Гриніва «Йосиф Сліпий як історик, філософ і педагог», також статті В. Гаюка «Патріарх Йосиф – подвижник богословської науки в Україні», А. Денисенка «Національні мотиви у творчій спадщині Йосифа Сліпого». Організаторський та педагогічний талант отця-ректора Йосифа Сліпого осмислено у роботах Я. Пелікана, В. Лаба,

О. Сурмач. Окремого комплексного дослідження діяльності науково-освітніх товариств, заснованих митрополитом Йосифом Сліпим не зустрічали.

Метою статті є аналіз наукової та освітньої діяльності товариств, створених Йосифом Сліпим, розкрито зміст їх роботи на теренах Західної України та української діаспори.

За наукову роботу Патріарх Йосиф Сліпий обраний почесним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка (1930), дійсним членом Тіберійської академії в Римі (1965), членом Папської академії св. Томи (1981). Почесний доктор Українського вільного університету та ряду університетів США і Канади [10]. Дослідник В. Ленчик зазначає: «Своєю психічною структурою Митрополит Йосиф – цікава постать. Без сумніву, великий інтелектуал, тонкий аналітик дуже складних питань, знавець мистецтва і музики, незвичайно працьовитий як дослідник і вчений, аристократ духа, якого тільки могло дати наше Золоте Поділля і наш заможний хліборобський стан, що поєднував у собі велике почуття власної гідності із здоровими моральними засадами і глибокою природною релігійністю. На такому тлі зростала його велика індивідуальність...» [6, с. 445]. Також Йосиф Сліпий є засновником низки наукових та освітніх товариств. Здобувши європейську освіту та отримавши вчене звання, Йосиф Сліпий повертається до Львова і впродовж 3-х років викладає догматику в Духовній семінарії. Молодий учений-теолог повністю присвятив себе освітянській та науковій праці, не шкодуючи сил і часу. У розбудові Богословського наукового товариства (далі – БНТ) він реалізовує свій організаторський хист і науковий потенціал.

У 1922 р. у Львові з ініціативи д-ра Т. Галущинського (тодішнього ректора Духовної семінарії) було скликано з'їзд, на якому було вирішено створити БНТ. Роботу воно розпочало у 1923 р. [3, с. 16]. Першим Головою БНТ обрано о. д-ра Теодосія Галущинського [11, с. 6]. Свою діяльність у БНТ Йосиф Сліпий починав як член Ради, організатор видавництва і директор бібліотеки, вже починаючи з 1926 р. обирався його головою. Це було перше українське товариство, що офіційно визнане польською владою, оскільки Галичина входила до складу Другої Речі Посполитої. При підготовці установчого з'їзду БНТ, Йосиф Сліпий фактично сам написав проект Статуту та вступну статтю, яка закінчувалася такими словами: «...науковою культурною працею ми кладемо чи не найсильніші (під цю хвилю) підвалини нашому національному і державному життю» [3, с. 16].

Під час установчих зборів БНТ було окреслено завдання товариства: розвиток богословської науки, видання богословської літератури та періодичних часописів [8, с. 101]. У складі БНТ було організовано чотири секції, учасниками яких були дійсні члени товариства. Зокрема, це біблійна, філософсько-догматична, історично-правнича та пасторальна секція [2, с. 106]. Своєю невтомною працею Йосиф Сліпий сприяв активізації діяльності товариства, яке плідно займалося виданням літератури для семінарій, організацією ювілеїв видатних духовних діячів, напрацюванням богословської термінології, яка була латинською [8, с. 107].

У 1923 р. почав виходити друкований орган БНТ – журнал «Богословія», його редагування доручили о. Йосифові [3, с. 16]. Як згадував сам Митрополит: «редакцію й адміністрацію довелося взяти мені самому, бо треба було починати все з нічого, без готових співробітників, без приготованих матеріалів, без технічного персоналу і без фондів» [11, с. 6]. Безперечно, організація діяльності БНТ, редагування журналу та наукова праця професора в Духовній семінарії,

стали головною справою Йосифа Сліпого і сприяли розвитку богословської науки серед греко-католицького духовенства, піднесення його освітнього рівня та спонукання до наукових студій.

Зазначимо, що БНТ будувалося на академічних засадах, згідно з якими було передбачено чотири категорії членства, найважливіша роль серед яких належала «дійсним» членам, якими могли бути тільки активні науковці. Вони мали право на безкоштовне отримання усіх видань товариства та право голосу під час обрання нових дійсних членів. Наступною категорією називалися «звичайні» члени товариства, якими могли ставати парафіяльні священики. Ще було введено звання членів – «кореспондентів», передбачених для молодших наукових працівників. Важливу категорію становили «почесні» члени товариства. Таким почесним членом іменовано лише митрополита Андрея Шептицького за особисті заслуги перед Українською греко-католицькою церквою [7, с. 111]. Як зазначав сам Йосиф Сліпий, БНТ розгортало свою працю з широким розмахом, дійсними членами та співробітниками Товариства були визначні німецькі науковці, такі як єп. Лянграф, проф. Брінктріне, проф. Шмавс та інші [11, с. 9]. Це підсилювало науковий авторитет та міжнародне визнання товариства, збагачуючи його здобутки європейським досвідом.

Важливим завданням Йосиф Сліпий вважав створення при БНТ бібліотеки. Зокрема, статутом товариства передбачалося необхідність «удержування архіву, бібліотеки і читальні наукових часописів». Зростання фонду бібліотеки можна характеризувати на основі постійних повідомлень директорів під час загальних зборів товариства. Якщо простежити у цифрах, то статистика була наступною: у 1925 р. фонд нараховував 1040 примірників, 32 стародруки, 10 рукописів. У наступні роки ці цифри значно зростають. Так, лише за 1934 р. фонд бібліотеки зріс на 720 примірників [5]. У цьому була велика заслуга о. Йосифа. Зростання бібліотеки відбувалося також за рахунок дарунків богословів та священиків. Так, у списках добродіїв бібліотеки числилися понад 90 жертводавців, дари яких склали 27,3 %. Серед таких добродіїв добре відомі імена митрополита Андрея Шептицького (225 томів), отця-митрата О. Бачинського (216 томів), о. А. Білецького (962 томів), вдови проф. Бодянського (150 томів), єпископа О. Боцяна (263 томи і цінний архів), о.-прелата І. Дольницького (112 томів) та інших.

Йосиф Сліпий, будучи директором бібліотеки, започаткував акцію, завдання якої – «переглянути всі церкви і парафіяльні бібліотеки, в яких ще криються не раз великі цінності, заховані у воєнній лихоліттю, а які товариство мусить стягнути і врятувати перед загибеллю». Сам Йосиф Сліпий відвідав близько 30 церков, звідки придбав для бібліотеки багато цінних раритетів та поповнив фонди книгозбірні [7, с. 113].

Важливо підкреслити й те, що бібліотекою БНТ було налагоджено обмін літературою з видавництвами та іншими книгозбірнями, завдяки виданню товариством «Богословія». Так, у 1938 р. її партнерами з книгообміну було 16 українських, 11 польських і 30 закордонних видавництв богословської літератури. Завдяки цьому читальня товариства була однією з найкращих у Львові [5]. Відповідно семінаристи мали добротну базу для навчання.

Організоване Йосифом Сліпим БНТ об'єднувало українських богословів не лише в Галичині, а й за її межами [3, с. 17]. Це є свідченням популярності та впливовості товариства. Крім того, пропагування високоморального життя, перевага духовного над матеріальним створювала добрий виховний ґрунт для членів БНТ і прихильників товариства. Безперечно, популяризація діяльності

товариства у містечках і селах Східної Галичини спричинилася до пожвавлення національного духовного життя у краї і поглиблення зацікавленості населення християнсько-суспільною тематикою.

Організовані членами БНТ академічні вечори, хоч і не були суто науковими, проте вони сприяли поширенню зміцненню загальної атмосфери, потрібної для розвитку української богословської науки, водночас виступали однією з форм світського апостольства та зростання престижу християнських установ в умовах польського окупаційного режиму [7, с. 114]. Друга світова війна та радянська окупація краю припинили роботу БНТ.

Лише після війни в діаспорних умовах установчими зборами 4-5 серпня 1960 р. відновлено діяльність товариства, до якого зголосилися колишні його члени та бажаючі. Дещо активізувалося товариство з прибуттям до Рима з радянських тюрем і концтаборів митрополита Йосифа Сліпого. Цілком зрозуміло, що будучи відірваним від рідної землі та канонічної території, діяльність товариства не могла зрівнятися з довоєнними часами та славою БНТ [7, с. 116].

У самій Духовній семінарії функціонувало Братство Входу в Храм, яке мало плекати набожність у вихованців до Пречистої Діви Марії. Братство, крім окремих духовних конференцій, влаштовувало силами студентів маріологічні доповіді. У день свята Входу в Храм (4 грудня), відбувалось прийняття нових членів і святкування з цікавою програмою (студенти виступали з оригінальними доповідями, поезіями чи музичними композиціями) [6, с. 435]. Як бачимо, відбувалось вдале поєднання духовного виховання з естетичним. Це дозволяло виховувати всесторонньо розвинену особистість майбутнього духовного наставника.

Перебуваючи на посаді ректора Духовної семінарії, Йосиф Сліпий відновив діяльність товариства «Читальні». У 1926 р. під його керівництвом відбулися установчі збори товариства, на яких розроблено і затверджено статут. У ньому наголошувалося, що головне завдання «Читальні» полягало у підготовці майбутніх священників до душпастирської та громадської праці серед українського народу [14, с. 43]. Поглиблювати свої знання з окремих предметів студенти могли під час секційних засідань «Читальні». Також великого значення члени товариства надавали видавництву періодичної літератури. Відповідно, з цією метою у 1929 р. організували видавничу секцію, при якій знаходився друкарський гурток. Його учасники займалися брошуруванням книг і підручників. Отримані кошти відсилали на благодійні цілі до українських навчальних закладів.

З кожним роком наукова робота молоді у «Читальні» пожвавлювалася. Студенти виголошували свої дослідницькі доповіді. Також була створена культурно-просвітня секція, яка стараннями Йосифа Сліпого почала співпрацювати з товариством «Просвіта» [14, с. 44]. Саме так вихованці набували досвіду громадської діяльності на благо свого народу.

Поряд з науковими семінарами керівництво академії заснувало окремі кооперативи та товариства. Саме 26 жовтня 1926 р. під керівництвом Йосифа Сліпого відбулися установчі збори та відкриття кооперативу «Визволення». На першому засіданні був розроблений його статут. У ньому зазначалося, що головною метою кооперативу є ознайомлення студентів семінарії з майбутньою їхньою громадською працею. Незабаром заснована організація розгорнула активну діяльність. У 1931 р. в академії для студентів

були влаштовані заняття з теоретичної та практичної частин кооперації [14, с. 45].

Після заснування Богословської академії у Львові, за сприяння Йосифа Сліпого в 1930 р. було створене студентське товариство «Обнова», назву воно взяло із заголовку його книги «Шляхом обнови» (у праці автор підкреслює роль релігії та духовного життя на шляху змін). Отець Йосиф Сліпий розумів потребу в згуртуванні молоді навколо християнських і патріотичних цінностей.

Першим головою «Обнови» став студент Петро Ісаїв, духівником – о. професор Микола Конрад, а опікунами та наставниками були митрополит Андрей Шептицький та ректор Богословської академії професор Йосиф Сліпий [2, с. 62].

Йосиф Сліпий вбачав в «Обнові» товариство, яке б згуртувало католицьких студентів з різних закладів. Основною метою «Обнови», на думку Блаженнішого Йосифа, було об'єднати українську католицьку високошкільну молодь та інтелектуалів, щоб зорієнтувати їх у богословському вченні святої Церкви та допомогти розібратися з проблемами з якими стикається модерний світ. Також працювати над духовним зростанням членів товариства на основах християнської релігії та моралі, в дусі українських національних традицій [2, с. 63]. У зв'язку з приходом радянських військ товариство припинило свою роботу в Галичині.

У липні 1944 р. більшовики зайняли Львів, і почався новий етап в житті отця-ректора Йосифа Сліпого. Це переслідування, а згодом й арешт та довгі роки заслання у сталінських таборах. Йосиф Сліпий розумів, що встановити з новою владою зв'язки, прийнятні для обох сторін, буде нелегко з огляду на атеїстичну ідеологію комуністів. Так, 11 квітня 1945 р. вночі таємно і підступно НКВД арештувало митрополита Йосифа Сліпого і весь український греко-католицький єпископат. На всіх було оформлено одну справу, яка обіймає 7 томів, близько 3 тисяч сторінок [3, с. 29]. У серпні 1946 р. митрополита Йосифа Сліпого у товарному вагоні з ґратами відправили до Москви [3, с. 33]. Далі були 18 років поневірянь у таборах. Якщо складати маршрут поневірянь митрополита Йосифа Сліпого по місцях ув'язнення і в європейській частині СРСР, і в безкраїх просторах Північного Полярного Кола, Середньої Азії, Надволжжя, Сибіру, то серед географічних назв найчастіше будуть траплятися Київ, Харків, Новосибірськ, Воронеж, Казань, Комі, Кіров, Горішня Печора, Красноярський край, Іркутська область, Мордовська республіка, Камчатка. Його перекидали раз у раз з одного табору каторжних робіт до іншого на віддалі сотні кілометрів. Такі далекі подорожі для каторжників були справжніми тортуррами [3, с. 50].

Перебування в концтаборах Митрополита Української греко-католицької церкви Йосифа Сліпого – відомого в католицькому світі вченого-теолога і церковного діяча – почало набувати небажаного для СРСР розголосу за кордоном. Все більш поширеним став рух світової громадськості за дотримання прав і свобод людини, за звільнення політичних в'язнів [3, с. 53]. У 1963 р. Йосифа Сліпого звільнили від подальшого терміну ув'язнення з таборів і він з Радянського Союзу переїжджає до Риму. На схилі літ митрополит прожив понад двадцять років у вільному світі. Він об'їхав майже всю планету, відвідував українські церковні громади, відправляв богослужіння, промовляв до вірних, створював українські установи [3, с. 60]. Йосиф Сліпий невтомно працював для того, щоб організувати духовне й освітнє життя українців в еміграції, мав на меті їх згуртувати.

25 листопада 1963 р. митрополит Йосиф заснував Український католицький університет ім. Св. Климентія Папи у Римі. Цей навчальний заклад мав продовжувати освітні та наукові традиції Богословської академії у Львові. Крім того, у стінах Університету він заснував Духовну семінарію св. Софії [6, с. 421].

Кардинал Йосиф також подбав про відновлення давнього Чину св. Теодора Студита, який існував ще в Україні завдяки митрополитові Андрею Шептицькому від 1904 р. У 1965 р. 11 листопада Кардинал Йосиф видав Грамоту, якою відновлював цей строгий східний чин. Для його роботи митрополит Йосиф купив у Кастель Гандольфо монастир, у якому розмістились як колишні ченці Чину св. Теодора Студита, так і нові його члени [6, с. 422].

Необхідно згадати про відновлення Патріархом Йосифом діяльності Українського Богословського наукового товариства (далі – УБНТ), яке свого часу діяло у Львові. Під час виступу у 1969 р. Блаженніший наголосив на тому, що в нових умовах УБНТ має згуртувати загал науковців і прихильників української науки [11, с. 9]. Також серед цілей УБНТ було виховувати молодих науковців; слідкувати за розвитком богословської християнської католицької думки в світі; стежити за релігійним життям в Україні; досліджувати і розкривати справжнє обличчя комуністичного атеїзму [12, с. 5].

Ознайомившись із Статутом УБНТ, бачимо, що товариство займалося проведенням наукових досліджень у богословських науках, виданням релігійної літератури, влаштуванням богословських з'їздів, семінарів, поповненням бібліотеки товариства, організацією співпраці з іншими науковими установами, виданням наукового журналу тощо [12, с. 6].

У складі УБНТ були організовані такі секції: біблійна, правнича, історична та дослідів християнського Сходу [11, с. 9]. Митрополит Йосиф прагнув відновити славу та діяльність ще львівського товариства БНТ. Він з пошаною і вдячністю згадував усіх причетних до роботи БНТ, зокрема, митрополита Андрея Шептицького, почесного члена, проф. д-ра Теодосія Галущинського, першого голову, д-ра Григорія Лакоту, ісповідника, дійсного члена та інших, надихаючи їхньою сподвижницькою діяльністю членів УБНТ в діаспорі [11, с. 7].

Також митрополитом Йосифом була відновлена Аскетична бібліотека, яка поповнювалася за рахунок власних видань. Зокрема, у видавництві УБНТ вийшло третє видання «Наслідування Христа» Томи Кемпійського. Великою заслугою кардинала Йосифа у видавничій справі було видання документів римських архівів, що стосуються історії Української греко-католицької церкви та історії України. Таких документів, які свого часу почав збирати ще митрополит Шептицький, вийшло у видавництві Українського католицького університету ім. Св. Климентія Папи в Римі 12 томів. Також вийшли твори самого кардинала Йосифа в 10-ти томах великого формату [6, с. 422].

Блаженніший Йосиф відновив у 1963 р. часопис «Богословію», який він у 1923 р. заснував у Львові. З ініціативи митрополита виходили «Вісті з Риму», які подавали поточну інформацію з життя Церкви в діаспорі.

Кардинал Йосиф відновив літературно-науковий журнал «Дзвони», що виходив як видання Українського католицького університету ім. Св. Климентія Папи. Головним редактором був відомий католицький діяч д-р Богдан Лончина. Старанням Блаженнішого Патріарха Йосифа священницьке Товариство св. Андрея знову почало видавати церковно-суспільний журнал «Нива», який свого часу теж виходив у Львові.

Всі ці видання, які започаткував його Блаженство Йосиф після звільнення з радянських таборів, мали велике значення для церковної історії та й загалом для християнської культури українського народу [6, с. 394].

Всі освітні, наукові та видавничі починання Йосифа Сліпого підтримувало Товариство Свята Софія, засноване як добродійна інституція, спочатку у Римі, а згодом Його Блаженство заснував крайові Товариства в США, Бельгії, Англії та в інших країнах. Завданням Товариства було піклуватися українською богословською наукою, різними галузями знання, розвивати таланти, фінансово піддержувати їх розвиток [1, с. 142]. Зокрема, велику роль у піднесенні освіти, культури українців за кордоном відіграла канадська «Свята Софія», заснована за ініціативою Блаженнішого Патріарха Йосифа у 1979 р. Вона мала зайнятись поширенням релігійних видань, пропагуванням духовності та сприяти розвиткові Української Католицької Церкви в Канаді тощо. Канадською «Святою Софією» управляє дирекція, головою якої був сам Патріарх Йосиф [4, с. 27]. Крім того, «Свята Софія» мала підтримувати переслідувану Українську греко-католицьку церкву в Україні. Дорученням товариства «Свята Софія», яке є релігійною організацією, також був збір коштів на підтримку українських студентів, утримання навчальних закладів та видання літератури. Як зазначав сам Патріарх Йосиф, «Товариство Свята Софія є тим забезпеченням, тим певним сторожем надбаного добра Церкви» [9, с. 10].

Як стверджує дослідник Олег Турій, саме сьогодні, з перспективи нашого часу, наочно пересвідчуємося, що страждання та діяльність Патріарха Йосифа не були даремними, що саме він заклав ті фундаменти, на яких невдовзі після його смерті відбулося славне Воскресіння Церкви-мучениці, її вихід із катакомб до сучасного динамічного розвитку та сповнення своєї місії. Головні ідеї, думки, інституції, товариства, які своїм подвижництвом покликав до життя Йосиф Сліпий, продовжують служити українському народові й Церкві в сучасних обставинах [13].

Таким чином, товариства, які були створені митрополитом Йосифом Сліпим, відіграли вагомий роль у розвитку богословської освіти та патріотичного виховання майбутніх душпастирів. Товариства були своєрідним християнським середовищем, яке виховувало кращі моральні якості священиків, які ставали на чолі національного духовного життя. Саме на підняття освітнього рівня греко-католицького духовенства була спрямована наукова діяльність Йосифа Сліпого. Товариства були осередками богословської науки. Крім того, важливими є видані ними книги, проведені конференції, семінари та культурні заходи. Це дозволяє застосовувати їхній досвід роботи у теперішній час. Члени товариств через міжнародну співпрацю зробили чималий внесок у розвиток богословських знань у цілому світі. Варто підкреслити колосальну заслугу натхненника діяльності товариств Митрополита Йосифа у їх розбудові та активній праці для блага рідного народу і Церкви.

Також об'єднані зусилля українських релігійних, освітніх товариств за кордоном, заснованих за сприяння Патріарха Йосифа, дали можливість зберігати українську ідентичність вихідців з України, примножувати наукові та культурні здобутки. Йосиф Сліпий був духовним світочем українського народу.

За сучасних обставин у світі й Україні, в умовах агресії, тероризму, військових сутичок, виникає потреба використання організаційного та науково-освітнього досвіду роботи митрополита Йосифа Сліпого, в його органічному поєднанні з найновішими досягненнями сучасної педагогіки.

Порушена у науковому дослідженні проблема є багатоаспектною та потребує ще більш детального вивчення, яке може бути реалізоване у подальших наукових розвідках автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. 1981 р., серпня 28, Рим. – Слово Патріарха Йосифа Сліпого про важливість для розвитку української науки діяльності Католицького Університету та Товариства Свята Софія // Слово Патріарха Йосифа. Документи. Матеріали. Світлини. 1917–1984. – Львів : Гердан, 2003. – С. 141–143.
2. Басистюк Я. Владика Йосиф Сліпий – опікун молоді / Я. Басистюк // Значимість постаті Патріарха Йосифа Сліпого для національного та духовного пробудження українства : зб. матер. Всеукр. наук. конференції. – Тернопіль, 2004. – С. 62–67.
3. Зварич В. Життєвий шлях патріарха Йосифа / В. Зварич. – Тернопіль : «Джура», 2011. – 72 с.
4. Канадська «Свята Софія» в дволіття свого існування // Свята Софія. – № 5. – 1982. – С. 27–28.
5. Кунанець Н. Е. Бібліотека Богословського наукового товариства: сторінки історії / Н. Е. Кунанець // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 2. – С. 31–35. – [Електронний варіант]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_2_7.
6. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий / В. Ленцика. – Львів : Свічадо, 2001. – 608 с.
7. Мизак Н. Діяльність Богословського наукового товариства Української греко-католицької церкви у 1923–1939 рр. / Н. Мизак // Релігія та Соціум. – 2013. – № 3–4. – С. 109–117. – [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://www.sociology.chnu.edu.ua/res//sociology/Chasopys/Vup3-4%2811-12%29/15.pdf>.
8. Музичка І. Початки української богословської науки в двадцятому столітті і Блаженіший Патріарх Йосиф / І. Музичка. – Рим, 1978. – 120 с.
9. Навроцька Р. Завдання товариства «Свята Софія» / Р. Навроцька // Свята Софія. – № 6. – 1983. – С. 9–10.
10. Пояснювальна записка до проекту Постанови Верховної Ради України «Про відзначення 120-річчя з дня народження Блаженнішого Патріарха Кардинала Йосифа Сліпого» [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/.../webproc34?id>.
11. Сліпий Й. Виступ під час загальних зборів Українського богословського наукового товариства (29–30 вересня 1969 р.) / Йосиф Сліпий // Богословія. – том XXXIII. – 1969. – С. 5–10.
12. Статут Українського Богословського наукового товариства. – Рим, 1960. – 17 с.
13. Турій О. Патріарх Йосиф Сліпий став живим голосом Церкви, яка була приречена на мовчання у Радянському Союзі / О. Турій // Духовна велич Львова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://velychlviv.com/patriarh-josyf-sliptyj-stav-zhyvym-golosom-tserkvy-yakabula-pryrechena-na-movchannya-u-radyanskomu-soyuzi-oleg-turij/>
14. Ходак І. Внесок митрополита Йосифа Сліпого у розвиток богословської освіти у 20–30 рр. ХХ ст. / Інна Ходак // Краєзнавство. – 2010. – № 3. – С. 43–46. – [Електронний варіант]. – Режим доступу :

<http://dspace.nbuu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/32074/07-Khodak.pdf?sequence=1>.

Рецензент : д. пед. н., проф. Дороніна Т. О.